

**PAŞMAKÇIZÂDE
ABDULLAH EFENDİ**

(ö. 1145/1732)

Osmanlı şeyhülislâmı.

1091'de (1680) doğdu. Şeyhülislâm Paşmakçızâde Ali Efendi'nin oğludur. Babasından ve dönemin diğer âlimlerinden ders okudu. Babasının sayesinde ilmî kademeleleri geçerek çeşitli müderrisliklerde bulundu. Müderrislikten kadılığa geçişi de kolay oldu. İlk kadılık görevinin yüksek dereceli Mısır kadılığı olması dikkat çekicidir. Ancak bu tayin babasının vefatından sonra gerçekleşmiştir. 1 Receb 1124'te (4 Ağustos 1712) Mekke pâyesiyile tayin edildiği kadılıkta müddetini tamamlayarak 1126'da (1714) İstanbul kadılığına getirildi. Anadolu kazaskerliği pâyesiyile İstanbul kadılığından ayrılınca Hayrabolu kadılığı arpalık olarak verildi. 1130'da (1718) nakîbüleşraf oldu. 1132 Cemâziyelevvelî başlarında (Mart 1720) Anadolu kazaskerliğine tayin edildi. 1133'te (1721) bu görevden ayrılınca Kütahya kazası arpalığı verildi. 1134 Cemâziyelevvelinde (Şubat-Mart 1722) nakîbüleşraflık görevini de bıraktı. 1136'da (1724) Karacahisar kazası arpalığı ilâve edildi (Şeyhî, II, 584, 653). 1 Şevval 1137'de (13 Haziran 1725) Rumeli kazaskeri oldu. Yüksek ulemâ rütbelerini kıdemine ve bekleme sırasına göre almadığı için ulemânın tepkisini çekti. Özellikle Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa'nın sadâreti sonlarında ilmîyede mülâzemet ve bekleme sırasına dikkat edilmemiş, Uşşâkizâde Abdullah Efendi'nin Paşmakçızâde'ye göre kıdemi dört yıl fazla olduğu halde Paşmakçızâde ondan önce ikinci defa Rumeli kazaskerliğine getirilmişti (Aktepe, s. 119, 120).

1730'da Patrona İsyanı arefesinde konuyla ilgili yapılan meclise katıldı. Önce Vezîriâzam İbrâhim Paşa'nın, ardından padişahın riyâsetinde Hatice Sultan Sarayı'nda toplanan meclis çok tartışmalı geçti. Ordunun başına geçip tenkil hareketine girişmek isteyen Sadrazam İbrâhim Paşa'ya şiddetle karşı çıktı, böyle bir hareketin müslüman kanı dökülmesine sebep olacağından şer'-i şerife aykırı olduğunu ve sonunda büyük bir ihtilâle sebep olacağını söyledi. Bunun üzerine herhangi bir karara varılmadan padişah toplantıyı terkettti (a.g.e., s. 139). İsyân başlayınca İbrâhim Paşa padişahın huzuruna çıkıp görüşünü ve almayı düşündüğü tedbiri etraflıca anlatmak isteyince Paşmakçızâde yine buna engel oldu ve padişaha İbrâhim Paşa'yı hemen azletmesi tavsiyesinde bulundu (a.g.e., s. 148). Ayaklanma sırasında da ocak ağaları ve paşaların padişahla görüşme ve durumu değerlendirmeye taleplerine karşı çıktı (Destârî Sâlih Tarihî, s. 14). Bu ikinci Rumeli kazaskerliğinden Patrona İsyanı'ndan sonra ayrılmak zorunda kalan Paşmakçızâde çok geçmeden Mirzazâde Şeyh Mehmed Efendi'den boşalan şeyhülislâmlik makamına tayin edildi (10 Zilkade 1143/17 Mayıs 1731; Şem'dânizâde, I, 21). I. Mahmud'un ilk saltanat yılında faal bir şekilde siyasî, idarî toplantılara katıldı ve çok etkili oldu (Destârî Sâlih Tarihî, s. 46). 27 Şâban 1144'te (24 Şubat 1732) azledildi. Azlinin başlıca sebebi olarak sert tavırlarıyla herkesi incitmesi, inatçılığı, ısrarcı halleri ve padişaha bile tavır koyacak kadar mağrur hareketleri gösterilir. Özellikle İran meselesinin müzakeresi sırasındaki uzlaşmaz tutumu, hatta padişah huzurundaki konuşmalarında Sultan Mahmud'un cülûsunda rolü olduğunu ima etmesinin de az-

linde etkili olduğu belirtilmektedir (Şem'dânizâde, I, 26-27). Daha sonra hacca gitmek için izin alan Abdullah Efendi dönüşte birkaç ay Şam'da kaldı ve aldığı emir üzerine Konya'ya yerleşti. Konya'da vefat etti ve Mevlânâ Türbesi'nin dışında defnedildi.

BİBLİYOGRAFYA :

Destârî Sâlih Tarihî: Patrona Halil Ayaklanması Hakkında Bir Kaynak (nşr. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1962, s. 14, 19, 46; Şeyhî, *Vekâyiü'l-fuzalâ*, II, 584, 653; Şem'dânizâde, *Mürî't-tevârih* (Aktepe), I, 21, 23, 26-27; Murâdî, *Silkü'd-dürer*, III, 90; Ahmed Rifat, *Osmanlı Toplumunda Sâdât-ı Kîrâm ve Nakîbüleşrafılar: Devhatü'n-nukabâ* (haz. Hasan Yüksel - M. Fatih Köksal), Sivas 1998, s. 93; *Devhatü'l-meşâyih*, s. 89; *Sicill-i Osmânî*, III, 375; *İlmîyye Salnâmesi*, s. 511-512; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihî*, IV/2, s. 468-469; Münir Aktepe, *Patrona İsyanı 1730*, İstanbul 1958, s. 119-120, 139, 144, 148, 158, 170; Danişmend, *Kronoloji*², V, 138; Abdülkadir Altunso, *Osmanlı Şeyhülislâmı*, Ankara 1972, s. 120.

MEHMET İPŞİRLİ

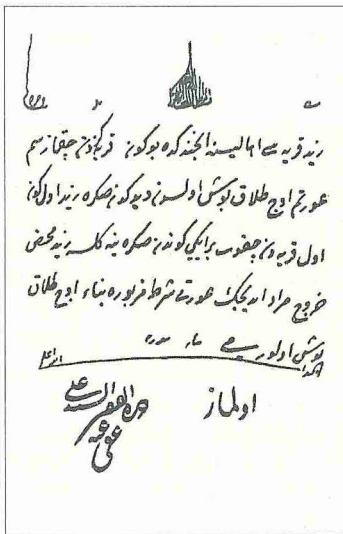
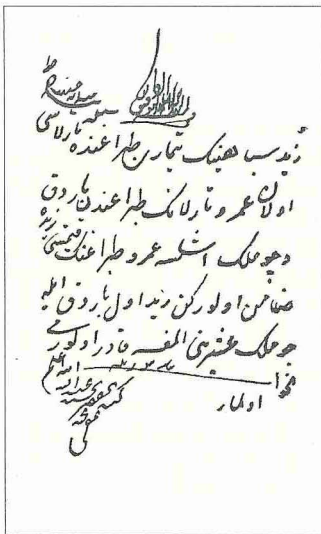
PAŞMAKÇIZÂDE ALİ EFENDİ

(ö. 1124/1712)

Osmanlı şeyhülislâmı.

1048'de (1639) doğdu. Üsküdar kadısı iken 1093'te (1682) vefat eden Mehmed Efendi'nin oğludur. Önceleri Abdürrahim Efendi'ye intisap etti, onun 1057'de (1647) şeyhülislâm olmasıyla kendisinden mülâzemet aldı. Dersîâm Sâlih Efendi ve Cevherizâde Mehmed Efendi'den ders okudu, ardından Minkârîzâde'nin derslerine devam etti. Tahsilini tamamladıktan sonra 1067'de (1657) Mehmed Ağa Dersiyesi'nde hâriç derecesiyle müderris oldu. 1078'de (1667-68) Hamid Efendi, 1084'te (1673-74) Bâlî Efendi, 1085'te (1674-75) Ümmüveledzâde, 1086'da (1675) Haydar Paşa, 1091'de (1680) Murad Paşa'yı Atîk, Receb 1092'de (Temmuz 1681) Mahmud Paşa, Şevval 1094'te (Ekim 1683) Yavuz Sultan Selim, Cemâziyelevvel 1097'de (Nisan 1686) Süleymaniye medreselerine tayin edildi. Ardından kadılığa geçti ve ilk görevini 1098'de (1687) Kudüs'te yaptı. Receb 1099'da (Mayıs 1688) azledildi. 1101'de (1690) Edirne kadılığına gönderildi ve aynı yıl kendisine nakîbüleşraflık verildi. Buradan ayrıldığında İstanbul pâyesiyile Maraş ve Beypazarı kazaları arpalık olarak tevcih edildi, nakîbüleşraflığını ise sürdürdü. 1102'de (1691) Anadolu kazaskerliği pâyesiyile Tokat kazası arpalığını alınca Maraş ve Beypazarı kazaları arpalığını bıraktı.

Kaynaklara göre II. Ahmed'in tahta çıkarılmasını istemeyen grup içinde yer al-

Paşmakçızâde Abdullah Efendi'nin iki fetvası (İlmîyye Salnâmesi, s. 498, 512)

düğünden onun 1102'de (1691) cülusunda nakîbüleşraf olarak kendisine biat ve dua ederken padişah tarafından sert biçimde azarlandı (Silâhdar, *Târih*, II, 573). Buna rağmen görevden alınmadı ve 1103'te (1692) nakîbüleşraflıkla birlikte Rumeli kazaskeri oldu. Tokat arpalığı başkasına verildi. 1105'te (1693) Rumeli kazaskerliğinden ayrıldı (Defterdar Sarı Mehmed Paşa, s. 465), Birgi ve Mudanya yanında kendisine arpalık olarak verilen Gemlik'te ikamete mecbur edildi (a.g.e., s. 507). 1106 Cemâziyelevvelinde (Aralık 1694) Bulak kazası arpalığıyla Kahire'ye sürüldü. Bunda vezîriâzam Sürmeli Ali Paşa'nın etkisi olmuştur. Kısa bir süre Kahire'de kalan Ali Efendi, II. Mustafa'nın tahta çıkması üzerine Şewal 1106'da (Mayıs 1695) affa uğrayıp İstanbul'a döndü ve Maraş kazası tekrar arpalık olarak kendisine verildi. 1111'de (1699) Mudurnu kazası arpalığı ile Eyüp kadısı oldu ve fiilî göreve yeniden başladı. 1112'de (1700) ikinci defa Rumeli kazaskerliğine getirildi, örfî müddeti olan 1,5 yılı doldurunca görevi bıraktı (1113/1702; *Zübde-i Vekayiât*'ta [s. 728], Muharrem 1113 / Haziran 1701). Halefinin arpalıkları olan Gümülcine, Cısr-ı Ergene, İslimye ve Ayaş (bunun yerine 1114/1702'de Mudanya) kazaları kendisine verildi.

Edirne Vak'ası sırasında 9 Rebülevvel 1115'te (23 Temmuz 1703) âsiler Ali Efendi'yi şeyhülislâm tayin ettirdilerse de işin sonunu iyi görmediğinden bunu kabule yanaşmadı; mafsalsız ağırlarının arttığını ve yürümede zorluk çektiğini, evden çıkamadığını söyleyerek âsileri inandırdı. İki gün sonra yerine İmâm-ı Sultânî Mehmed Efendi getirildi. Ancak bu sırada Edirne'de Şeyhülislâm Erzurumlu Feyzullah Efendi henüz II. Mustafa tarafından görevden alınmamıştı. Ali Efendi'nin tayin haberi Edirne'ye ulaşınca âsilerin isteğini kabul eden II. Mustafa Feyzullah Efendi'yi azlederek Ali Efendi'nin tayinini onaylayan hattı İstanbul'a yolladı (17 Rebülevvel / 31 Temmuz). II. Mustafa, âsilerin kendisini hal etmek üzere Edirne'ye yürüdüklerini öğeyince daha önce yaptığı tayinleri hiçe sayarak şeyhülislâmlığı Yekçeşm Hüseyin Efendi'ye verdi. Fakat bu görev ancak üç gün sürdü ve III. Ahmed'in cülusu üzerine âsilerin daha önce bu makama tayin ettirdiği İmâm-ı Sultânî Mehmed Efendi'nin meşihatı resmîyet kazanmış oldu. III. Ahmed'in hükümdar oluşu ve ortalığın sakinleşmesinin ardından 19 Ramazan 1115'te (26 Ocak 1704) şeyhülislâmlık ikinci defa Ali Efendi'ye verildi.

Ali Efendi'nin ikinci şeyhülislâmlık dönemi siyasî çalkantılar içinde geçti. Özellikle Vezîriâzam Çorlulu Ali Paşa onu kendi iktidarı için bir rakip olarak görüyor, padişah üzerindeki nüfuzundan çekiniyordu. Ali Paşa şeyhülislâmın lâubali tavırlarından, kendisine nasihat yolu sözler söylemesinden hoşlanmıyor, ayrıca Enişte Hasan Paşa, Kalaylıkoz Ahmed Paşa ve Baltacı Mehmed Paşa'nın sadâretten uzaklaştırılmasının sebebi olarak da Paşmakçızâde'yi biliyordu. Bundan dolayı onu gözden düşürmek için aleyhinde birtakım dedikoduları padişaha ulaştırıyor, Edirne Vak'asında rolü olduğunu ileri sürüyordu. Sonunda şeyhülislâm görevde olduğu sürece sadâret görevini hakıyla yerine getiremeyeceğini söyleyince III. Ahmed, Ali Efendi'nin azledilmesine izin verdi (27 Şevval 1118 / 1 Şubat 1707); şeyhülislâmlığa Sadreddinzâde Sâdık Mehmed Efendi tayin edildi. Şeyhülislâmların azil haberinin çavuşbaşı ile tebliğ edilmesi âdet olduğu halde onun III. Ahmed nezdindeki itibarı sebebiyle söz konusu tebligatı reisülküttâb yapmış ve kendisine Hırka-ı Şerif Odası'nda bir samur kürk giydirilmişti (a.g.e., s. 833). Azlinin ardından bir süre Edirnekapı dışındaki evinde ikamet etti, ardından Rumelihisarı'nda bir yalıya taşındı. Ancak İstanbul'da kalması sakıncalı görüldüğünden bütün hâne halkıyla birlikte Sinop'a sürülmesi kararlaştırıldı (Muharrem 1119 / Nisan 1707). Daha sonra, Şehid Ali Paşa adıyla tanınan Silâhdar Ali Ağa vasıtasıyla Çorlulu Ali Paşa'nın sadâreti döneminde İstanbul'a dönmesine izin çıktı. Bu olayla gücünü yitirdiğini anlayan sadrazam da ondan özür dileyerek kendisine hediyeler gönderdi. Fakat Çorlulu Ali Paşa kısa bir süre sonra azledildi. Ruslar'a karşı müsamahakâr davranması hiyanetine hamledilip Paşmakçızâde'nin verdiği bir fetva ile öldürüldü (BA, MD, nr. 119, s. 77).

Bu olaydan yaklaşık bir ay sonra 19 Cemâziyelevvel 1122'de (16 Temmuz 1710) Ebezâde Abdullah Efendi'nin yerine üçüncü defa şeyhülislâm olan Ali Efendi vefatına kadar bir buçuk yıl bu makamda kaldı. Prut Savaşı onun şeyhülislâmlığı döneminde olmuş, sefer öncesinde padişahın huzurunda toplanan meşveret meclisinde tecrübeli âlim olarak görüşü sorulduğunda din ve devletin itibarı ve selâmeti için böyle bir seferin zaruri olduğu konusunda görüş beyan edip fetva vermişti (Silâhdar, *Nusretname*, I, 266). 4 Muharrem 1124'te (12 Şubat 1712) görevinin başında vefat etti. Cenaze namazı Fâtih Camii'nde Ayaşofya vâzi Süleyman Efendi tarafından kul-

dırıldı ve Edirnekapı dışında Emîr Buhârî yakınında Kemalpaşazâde'nin kabri civarına defnedildi. Oğlu Abdullah Efendi de şeyhülislâmlık yapmıştır. Kaynaklara göre Ali Efendi âlim, mutedil, kadirbilir bir kimsydi ve ilmiye sınıfı genellikle kendisinden memnundu. Nakşibendî tarikatına mensup olmakla birlikte meşrep olarak Melâmî-Hamzavî idi. Fetvalarını içeren bir fetva mecmuası bulunmaktadır. İstanbul'da Kadıhanı Mescidi'ni İstanbul kadısı iken yaptırmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 115, s. 270; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât* (nşr. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, tür.yer.; Silâhdar, *Târih*, II, 573; a.mlf., *Nusretname*, I, 266; Şeyhî, *Vekâ-yiu'l-fuzalâ*, II, 336-340; Râşid, *Târih*, II, 236; III, 31-32, 121, 376-377; Ahmed Hasib Efendi, *Rauzatü'l-küberâ* (nşr. Mesut Aydınar), Ankara 2003, s. 34-35; Hüseyin Ayvansarayî, *Hadikatü'l-cevâmi'*: *İstanbul Câmileri ve Diğer Dinî-Sivil Mi'mârî Yapılar* (haz. Ahmet Neziha Galitekin), İstanbul 2001, I, 229-230; Ahmed Rifat, *Osmanlı Toplumunda Sâdât-ı Kirâm ve Nakibüleşrafılar: Devhatü'n-nukabâ* (haz. Hasan Yüksel - M. Fatih Köksal), Sivas 1998, s. 87; *Devhatü'l-meşâyih*, s. 79-80; *Sicill-i Osmânî*, III, 527; *İlmiyye Salnâmesi*, s. 496-498; Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 49, 98; a.mlf., *Osmanlı Tarihi*, IV/2, s. 288, 455-457; Münir Aktepe, *Patrona İsyanı 1730*, İstanbul 1958, s. 106, 129; Abdülkadir Altunsoy, *Osmanlı Şeyhülislâmları*, Ankara 1972, s. 107-108; Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, Ankara 1962, I, 79.

MEHMET İPŞİRLİ

PAŞMAKLIK

Osmanlılar'da hânedana mensup kadınlara tahsis edilen arazi için kullanılan bir terim.

Sözlükte **paşmak** (**başmak**) "ayakkabı, pabuç" demektir. Bazı Türk toplulukları, Hz. Peygamber'in ayakkabıları için "na'leyn-i saâdet" yerine "başmak-ı şerif" tabirini kullanmıştır. Ayrıca Türk-İslâm devlet teşkilâtında **başmakdâr** adıyla bir görevliye de rastlanır (Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 416). Osmanlı resmî belgelerinde paşmak daha çok kadın ayakkabıları için kullanılmış görünmektedir. Camilerde ayakkabı konulan yer anlamına gelen paşmaklık ise Osmanlı maliyesinde terim olarak vâlîde ve hanım sultanlara bağlanan ödeneği ifade eder.

Padişahın annesi, kızları ve hanımlarının ayakkabı, elbise vb. ihtiyaçları için devlet tarafından bir arazinin vergi gelirleri tahsis edilirdi. Bu tür uygulama bilhassa XVII-XVIII. yüzyıllarda yaygınlaştı. Osmanlı toprak sistemi ve taksimatı konusunda bir